

GIÁO DỤC ĐẠO ĐỨC CHO TRẺ LỨA TUỔI MẦM NON

• TS. TẠ NGỌC THANH

Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

Giao dục đạo đức luôn là một việc rất quan trọng, nhưng nên bắt đầu từ khi nào? Nhiều nhà tâm lí học cho rằng ngay từ lứa tuổi mầm non, đặc biệt ở tuổi mẫu giáo (3-6 tuổi) trẻ đã hình thành những nền móng đầu tiên của nhân cách; sự phát triển đạo đức sau này của trẻ đều mang rõ dấu ấn của thời thơ ấu. Vấn đề cần bàn là đạo đức của trẻ mầm non được hình thành như thế nào và bằng cách nào?

1. Đạo đức của trẻ mầm non được hình thành như thế nào?

Các lí thuyết về sự phát triển đạo đức cho rằng: lương tâm, lòng nhân ái đã bắt đầu hình thành từ lứa tuổi mầm non và trở thành nền tảng đạo đức của trẻ. Thoạt tiên đạo đức của trẻ được người lớn kiểm soát, dần dần nó trở thành khuôn phép, trở thành những chuẩn mực bên trong của trẻ. Một đứa trẻ có đạo đức thực sự không chỉ làm những điều đúng khi có sự kiểm soát của người lớn xung quanh mà nó còn tự phát triển những nguyên tắc (về cách xử sự và thái độ) mà nó tuân theo trong nhiều hoàn cảnh khác nhau.

Trẻ mẫu giáo rất thích một số sự vật, đồ vật và hành động, nó muốn sờ mó và tìm hiểu chúng, tuy nhiên, với một số vật thì trẻ được phép chơi, còn một số vật khác lại bị cấm. Trong sinh hoạt của trẻ 3-6 tuổi đã thấy xuất hiện nhiều khái niệm như "nên" "không nên", "điều này là tốt, điều kia là xấu". Những khái niệm này có quan hệ đến hành động và mối liên hệ của trẻ với những người khác và người lớn xung quanh.

Ở trẻ mẫu giáo đã hình thành một số suy nghĩ về đạo đức, như trẻ 3 tuổi cho rằng một đứa trẻ chủ tâm đánh đuổi bạn là xấu hơn một đứa trẻ khác không cố ý làm như vậy. Hay như trẻ 4 tuổi có thể nhận biết sự khác nhau giữa sự thật và nói dối. Chúng cũng nhận thức được rằng việc không tuân theo những qui tắc đạo đức như phải đối xử tốt với bạn bè và không được lấy đồ của người khác, quan trọng hơn nhiều so với việc vi phạm các qui tắc xã hội như không nói "Cảm ơn, xin lỗi..."

Trẻ ngưỡng mộ và do đó thường có xu

hướng chọn những người giỏi, có uy quyền để bắt chước theo các hành động. Trẻ 5-6 tuổi có thể đánh giá hành vi của người khác theo những tiêu chuẩn đạo đức đã được mọi người thừa nhận và đưa ra những lập luận có tính chất khái quát nào đó về những gì trẻ nghe thấy được với quan điểm riêng của mình.

Cách xử sự của cha mẹ có thể ảnh hưởng đến tính cách của trẻ. Với trẻ 2-3 tuổi nhút nhát một cách bất thường, những qui tắc hoặc cách xử sự của người mẹ nhẹ nhàng, hợp lí; yêu cầu, đề nghị một cách yêu thương, gần gũi sẽ tạo cho trẻ phát triển tốt và trung thực hơn. Với những trẻ luôn sợ hãi, hấp tấp thì những qui tắc cứng nhắc sẽ không giúp gì cho việc hình thành nền tảng đạo đức bên trong của trẻ. Nhiều nghiên cứu cho thấy nếu sự trừng phạt được sử dụng thường xuyên thì chỉ làm cho trẻ vâng lời trong chốc lát mà không có tác dụng làm thay đổi thật sự thái độ hành vi của trẻ. Những đứa trẻ thường xuyên bị phạt sẽ sớm học được cách tránh né và luôn giữ một khoảng cách nhất định; do đó, cha mẹ sẽ ít cơ hội để dạy trẻ những hành vi và cách xử sự đúng đắn.

Việc cho phép trẻ có những hành vi thái độ sai trong một số trường hợp và mắng mỏ chúng trong những trường hợp khác thường làm cho trẻ lẩn lộn và khó chịu. Khi người lớn phản ứng một cách đúng đắn và kịp thời đối với hành vi của trẻ, thể hiện rõ rệt thái độ không tán thành và buồn phiền của mình đối với những hành vi xấu của trẻ và tỏ ra vui mừng, âu yếm khi trẻ biết cư xử tốt, thì nhờ có những hành động đáp lại hành vi cảm xúc của trẻ như vậy mà những phản ứng cảm xúc tích cực của trẻ được củng cố và những phản ứng tiêu cực sẽ không được củng cố. Do thái độ của những người xung quanh đối với hành vi của trẻ nên nó có những cảm giác xấu hổ về hành vi xấu của mình và có tinh thần trách nhiệm đối với những hành động và thói quen mang tính chất bắt buộc.

Việc chờ đợi người lớn đánh giá tốt, khen ngợi cũng thường là động cơ hành động của trẻ

5-6 tuổi. Nếu người lớn xung quanh và cha mẹ cổ thái độ không đúng đối với hành vi của trẻ như quá khen và khâm phục nó (nhất là lời khen này lại dành cho những hành động không đáng được khen như vậy, mà trẻ lại hiểu được điều đó), thì tất cả những cái đó làm cho các động cơ biến dạng đi, hình thành nên những đặc điểm nhân cách không tốt, làm tăng vai trò của tính tự ái mà sau này có thể ảnh hưởng đến toàn bộ hệ thống nhân cách của trẻ.

Hình thức hiệu quả nhất để khuyến khích những hành vi đúng đắn, thái độ tốt là xây dựng mối quan hệ tích cực với trẻ, cung cấp cho chúng những mẫu hành vi đúng đắn, cho trẻ biết trước cách xử sự thích hợp và khen ngợi trẻ mỗi khi chúng có hành vi, thái độ tốt.

Việc hình thành lòng nhân ái, tình cảm yêu mến với những người xung quanh, đặc biệt là cha mẹ, anh em trong gia đình là điều quan trọng nhất để hình thành một nhân cách hiền hòa, biết sống vì mọi người. Bên cạnh đó là việc hình thành ở trẻ các giá trị đạo đức cơ bản của con người như: Tính trung thực, dũng cảm, tinh thần trách nhiệm (trước hết là biết nhận lỗi và sửa lỗi), biết tôn trọng lẽ phải, biết và thích giúp đỡ mọi người... Đó là những vấn đề cần quan tâm trước tiên trong việc giáo dục đạo đức cho trẻ nhỏ.

2- Giáo dục đạo đức cho trẻ mầm non bằng cách nào?

Con người sinh ra trong xã hội và xã hội luôn ảnh hưởng đến việc hình thành nhân cách họ, đặc biệt là việc hình thành tình cảm, đạo đức.

Có rất nhiều yếu tố trong xã hội có tác động kết hợp, trực tiếp hoặc gián tiếp đến cuộc sống và sự phát triển của trẻ. Trước tiên và có ảnh hưởng lâu dài đến việc hình thành nền tảng đạo đức của trẻ phải kể đến yếu tố gia đình. Sau đó là những yếu tố như nhà trường, bạn bè, hàng xóm, tổ chức cộng đồng, tôn giáo và cả bầu không khí xã hội mà trẻ đang sống - những giá trị, phong tục, tập quán, những chương trình hỗ trợ và bảo vệ cho sự phát triển của con người, kể cả những mặt tích cực và tiêu cực đều có thể thúc đẩy hay cản trở, gây tổn thương cho sự phát triển của trẻ.

2.1. Gia đình: có thể nói trong tất cả những yếu tố ảnh hưởng đến sự phát triển của trẻ nhỏ, không có yếu tố nào có tác động mạnh bằng yếu

tố gia đình. Gia đình tạo ra một cái khung chung cho các quan hệ và sự phát triển tâm lí của mỗi thành viên. Mối quan hệ giữa cha mẹ-con cái, giữa các anh chị em ruột thịt thường kéo dài suốt cả cuộc đời và tạo ra những kiểu quan hệ, cách cư xử với thế giới rộng hơn như hàng xóm, nhà trường và cộng đồng. Trong gia đình, trẻ học được ngôn ngữ, các kĩ năng sống, các giá trị văn hóa và đạo đức. Người trong gia đình thường "chia ngọt, xẻ bùi" để tìm kiếm sự giúp đỡ hay nương tựa lẫn nhau.

Có những yếu tố trong mối quan hệ gia đình có ảnh hưởng trực tiếp đến sự phát triển của trẻ như bầu không khí trong gia đình, cách giáo dục và quan hệ giữa các thành viên trong gia đình. Chẳng hạn, khi những yêu cầu của cha mẹ được đưa ra trong không khí ấm áp và thân thiện thì trẻ thường tỏ ra thiện chí và sẵn sàng vâng lời, còn ngược lại, nếu đó lại là những mệnh lệnh kèm với sự trừng phạt và roi vọt thì trẻ thường tỏ ra khó bảo và ngỗ nghịch. Mối quan hệ trực tiếp tay đôi giữa các thành viên trong gia đình như quan hệ vợ-chồng, anh/chị-em, ông/bà-cháu không chỉ ảnh hưởng trực tiếp giữa họ mà còn ảnh hưởng đến sự phát triển tâm lí chung của các thành viên trong gia đình. Ngoài ra, còn có những yếu tố khác cũng có ảnh hưởng gián tiếp đến sự phát triển của trẻ. Sự xung đột thường xuyên của cha mẹ, sự li hôn sẽ dẫn đến những ảnh hưởng tiêu cực, tạo ra những đứa trẻ khó bảo, bướng bỉnh và hay chống đối với người lớn, với xã hội.

Gia đình là một hệ thống cơ động và có nhiều thay đổi. Mỗi thay đổi đều có ảnh hưởng ít hoặc nhiều đến sự phát triển của mọi người. Ví dụ như việc sinh thêm một đứa con, việc thay đổi nghề nghiệp của cha mẹ, việc có một người trong gia đình ốm đau v.v. đều ảnh hưởng đến cuộc sống và sự phát triển của các thành viên khác trong gia đình.

Mặc dù có nhiều kiểu khác nhau, nhưng ở hầu hết các xã hội hiện đại, sự phát triển của các thành viên trong gia đình, đặc biệt là trẻ con bị ảnh hưởng nhiều bởi hoàn cảnh kinh tế xã hội của gia đình. Theo các nhà kinh tế, tình trạng kinh tế-xã hội của gia đình có thể bao gồm một số yếu tố có quan hệ chặt chẽ với nhau như: trình độ học vấn của cha mẹ, uy tín và kĩ năng nghề nghiệp, thu nhập gia đình v.v. Khi tình

trạng kinh tế xã hội có thay đổi thì cuộc sống, khuynh hướng phát triển của gia đình cũng có sự thay đổi theo. Ở những gia đình quá khó khăn, cha mẹ thường chỉ tập trung vào vấn đề làm kinh tế để nuôi sống gia đình mà ít quan tâm đến việc giáo dục, dạy dỗ con cái. Họ thường chú ý đến việc buộc trẻ phải nghe lời, phải tuân lệnh nhờ roi vọt hay đưa ra cho trẻ những mệnh lệnh kiểu: “Con phải làm việc này vì bố đã bảo con rồi”. Những điều này dần dần sẽ làm trẻ không phục, sinh ra tính chống đối, khó bảo. Ngược lại, việc dạy dỗ trẻ nhẹ nhàng bằng tình cảm, phân tích cho trẻ thấy cái đúng, cái sai, cái nên làm và không nên làm, khuyến khích, động viên trẻ thường đem lại những kết quả tích cực. Tuy nhiên, sự nuông chiều trẻ quá đáng ở những gia đình giàu có cũng thường sinh ra những đứa con bất trị, không chỉ làm đau đầu cha mẹ mà còn là nỗi nhức nhối của cả xã hội.

Hiện nay, ở một số thành phố, thị trấn còn có những trẻ em lang thang, không có gia đình. Những trẻ em này thường phải đi làm một số nghề như bán báo, đánh giày, phụ việc cho một số gia đình v.v.. Các em này thường không được đi học, dễ bị lợi dụng, bị ngược đãi và có nhiều nguy cơ đi vào con đường tội phạm.

Tóm lại, bảo đảm trẻ được chăm sóc-giáo dục trong gia đình là điều kiện quan trọng để trẻ phát triển bình thường. Trong gia đình việc giáo dục trẻ đòi hỏi sự quan tâm thường xuyên, liên tục, không nên cứng rắn quá, nhưng cũng không nên nuông chiều quá, phải luôn luôn nêu cao nguyên tắc “tôn trọng và yêu cầu cao” với trẻ. Ngày nay, bên cạnh gia đình, việc giáo dục trẻ không thể không nhắc tới một yếu tố rất quan trọng khác, đó là giáo dục nhà trường.

2.2. Nhà trường: việc đi học có ảnh hưởng lớn đến sự phát triển của trẻ. Nhà trường là cơ sở giáo dục có định hướng của xã hội với thế hệ trẻ. Bên cạnh gia đình, nhà trường là một tác nhân giáo dục tích cực giúp trẻ trưởng thành, cung cấp cho trẻ những kiến thức, kỹ năng, sự phát triển toàn diện về nhân cách. Luật Bảo vệ chăm sóc-giáo dục trẻ em của Việt Nam qui định quyền trẻ em được đi học. Trẻ em đến trường vừa là trách nhiệm, vừa là sự quan tâm tích cực nhất của cha mẹ đối với việc giáo dục con cái. Cùng với sự phát triển của khoa học giáo dục, nội dung và phương pháp giáo dục nhà trường cũng thay đổi,

ở trường mầm non, việc giáo dục lấy trẻ làm trung tâm, quan tâm tới nhu cầu và hứng thú của trẻ, hướng dẫn, dạy dỗ trẻ phù hợp với khoa học giáo dục, dựa trên sự phát triển của từng trẻ đã đem lại những kết quả giáo dục tích cực ở nhiều nước - Đây là một phương hướng đổi mới đang được triển khai trong quá trình đổi mới giáo dục mầm non ở Việt Nam và bước đầu đã đem lại những kết quả khả quan và được nhiều địa phương áp dụng.

2.3. Cộng đồng: Bên cạnh gia đình, cộng đồng gần gũi cũng có tác động đến sự phát triển của trẻ. Ngoài thời gian đến trường và sinh hoạt cùng với gia đình, trẻ còn chơi với các bạn cùng lứa tuổi, các anh chị hàng xóm xung quanh. Những mối quan hệ thân mật với bạn bè, xóm giềng này cũng ảnh hưởng đến trẻ, cung cấp thêm cho trẻ những kỹ năng sống, phát triển những tình cảm tích cực và điều chỉnh mối quan hệ xã hội của trẻ. Ở những cộng đồng, làng xã có quan hệ xóm giềng tốt, hàng xóm cũng có ảnh hưởng nhiều đến sự phát triển của trẻ. Họ góp phần giúp cha mẹ khuyên răn, bảo ban những trẻ bướng bỉnh, tỏ thái độ không đồng tình hoặc khuyên giải những cha mẹ hay dùng hình phạt hay roi vọt để “giáo dục” con cái.

Nhìn chung, quan hệ cộng đồng ở vùng nông thôn thường gắn bó và có ảnh hưởng mạnh mẽ hơn ở vùng đô thị. Nguyên do là vì ở vùng nông thôn, mọi người sống cùng làng xóm thường làm cùng một nghề (ví dụ cùng làm nông nghiệp hoặc cùng làm một nghề thủ công nào đó). Họ có nhiều mối quan hệ chặt chẽ với nhau như: làng xóm, nghề nghiệp, họ hàng v.v.. Do đó, quan hệ hàng xóm, cộng đồng ở vùng nông thôn có tác động nhiều mặt tới sự phát triển của trẻ.

Ở vùng đô thị, quan hệ xóm giềng thường không gắn bó bằng ở vùng nông thôn, nhưng lại có nhiều địa điểm và phương tiện văn hóa có thể ảnh hưởng đến sự phát triển của trẻ như: các viện bảo tàng, rạp hát, thư viện, các nhà văn hóa thiếu nhi, những chỗ vui chơi giải trí công cộng ... Nếu cha mẹ chú ý đến những yếu tố văn hóa này trong việc giáo dục trẻ, cho trẻ được tham gia vào những sinh hoạt văn hóa thì có thể phát huy được ảnh hưởng tích cực của văn hóa cộng đồng đến sự phát triển của trẻ.

(Xem tiếp trang 52)